

DOBRÝ DEN BRNO

Dobry den
a jak se mas

Byla Vid' Rezive coudna
Prazdnooka Slidiva
a za ni nekdo zpival

Lamejte chvojku zelenou
pokryjte tu krev červenou
aby vrany nekrakaly

Vnitřnosti domů rozvěšovala
a vychloubavě

Zaclání čas už počmáraný plot
Musí to tak být
Jak zkrásněla jsi zpozdilá láska
žehravým přivinutím let
Zaclání čas ten počmáraný plot
a nápis na něm
Halas je vůl

Kdybyste se nesmáli

Je někde pavlač prvních stydkých dotyků
dny kravat
milostná práce štěpné tmy
strašné svlékání
a nad tím měsíc
Darmovis

Je někde okno v přízemí
kde zvadl vyčítáním
muškát s fuchsii

Bohumír Matal: Střechy Brna; 1954

Na kraji vzpomínky
má utrhnout se sráz
Podej mi aspoň prst

Mé verše mlíčňácké
ty verše z tamtěch dob

kdy vzduch byl vrkavý
a oči podmalované
kdy v čpavé dupárně
až k pýše zvedla nos

*Jen dou vode mě dál
láska mi vobešla*

Rána zpocená úzkostí
běhala nahá

Co bylo za tím
Tajemství
a nalíčená kost

Víš co ví červ a víš co tráva ví
i semenění kořeny
noc rozdrobená na mury
Ty v hlíně Centrálky
ty s málem nestačils
Jdu nazpátek a pomoz mi
člámkovat zdánlivé
v souvětí královská

Rozumím čím dál míň

Hni se verši
něco vyššího zachtělo se psát
když cosi zatukalo
snad srdce ve vajíčku
a vstal jsem do tebe

Dobry den Brno
Vstavej
a toto jen aby řeč nestála.

(1946)

GÉNIUS LOCI

Ze středu Brna se zvedají tři nápadné pahorky. Na jednom stojí hrad Špilberk, který je ještě v paměti národů Rakouska-Uherska jako kruté vězení, na druhém gotická katedrála, na třetím církevní škola. Kuriózní kombinace dominantních staveb! Světoznámý rakouský spisovatel Robert Musil prožil v Brně svá studentská léta a napsal o něm na počátku druhého dílu románu *Muž bez vlastností* tyto řádky: „*Toto město mělo své dějiny a mělo i svou tvář, ale oči se v ní nehodily k ústům a vousy k vlasům a na všem byly patrný stopy velmi pohnutého života, který neví, jak by měl být naplněn. Je možné, že to za určitých okolností vyvolávalo velmi neobvyklé nálady. Abychom to vyjádřili stručně, i když ovšem ne dost přesně: Ulrich pocítoval něco ‚duševně nehmotného‘, v čem se člověk ztrácel tak, že to vzbuzovalo chuť k bezuzdným fantaziím.*“

Bezuzdným fantaziím se v Brně dařilo odedávna. Příbuzní českých knížat a králů, kteří odtud vládli moravskému markrabství, si jistě den za dnem přehrávali ctižádostivé sny o tom, jak by se dostali na pražský trůn. Fantazírovali zde moravští Češi, Němci i Židé, své sny a touhy sem přinášeli přistěhovařci z chladných lesů Českomoravské vysočiny, svůj temperament a lásku k vínu moravští Slováci od Hodonína, se svými pověstně pomalými, ba lenivými přáními sem přicházeli lidé z úrodných rovin Hané. Brněnský génius loci úřadoval, obchodoval a podnikal německy. Vystavěl továrny,

pronikl do světa textilními a strojírenskými výrobky. Co si duševně nehmotného, co vzbuzovalo chuť k bezuzdným fantaziím, muselo však sídlit i ve starobrněnském klášteře. Jeho představený, opat Johann Gregor Mendel, se provždycky zapsal do dějin vědy svými geniálními objevy zákonů dědičnosti. V téže době, kdy křížil rostlinky v klášterní zahradě, chlapec Leoš Janáček zpíval na kůru a možná i snil své první skladby v přilehlém kostele.

Brněnský génius loci mluvil odedávna na tržištích, v dílnách, ve stájích a v hospodách melodickou moravskou češtinou. Ne náhodou právě v Brně vznikla jedinečná sbírka moravských lidových písní, které jsou textově i po hudební stránce umělecky nejhodnotnějším a jistě nejživotnějším dědictvím moravského baroka i počátku národného obrození. Brněnští Češi si vyfantazírovali a po rozpadu monarchie i prosadili založení českých vysokých škol. Z duševně nehmotného odporu k novogotickým a novorenesančním c. a k. palácům se fantasti mezi brněnskými architekty propracovali k funkcionalismu, který chtěl vrtošivý lidský smysl pro krásu přivést k rozumné prostotě. Vskutku bezuzdná fantazie našich předků a schopnost sjednotit síly uskutečnily v Brně deset let po skončení světové války a po založení státu Výstavu soudobé kultury a postavily pro ni dodnes funkční a ve své jednoduchosti a stylové čistotě esteticky stále působivé pavilóny.

Brněnský génius loci musel mít opravdu něco tajuplně přitažlivého, ba fascinujícího, když dokázal k městu připoutat desítky tvůrčích osobností z Moravy i z Čech, literáty, národohospodáře i pedagogy, právníky, novináře, muzikology a muzikanty.

Pohled z Mahenova divadla, foto Petr Daniel

Leoš Janáček napsal a uvedl v Brně nejenom téměř všechny své opery, symfonické básně a kvarteta, ale otiskl v roce 1927 v Lidových novinách i toto milostné vyznání: „Zhlížel jsem se v něm, patřil jsem jemu. A třesk vítězných trubek, svatý klid zalehlého v Úvozu Králové kláštera, noční stíny a dech zelené hory a vidění jistého rozmachu a velikosti města rodil se v mé sinfoniě z toho poznání, z mého města Brna!“

Budoucnost Brna nebyla bohužel tak jásavá, jak ji Janáček v extatické chvíli slyšel. V katastrofickém evropském dění přišlo město nejprve o své Židy, pak také o své Němce a brzo po válce i o svůj statut hlavního města Moravy. Vyvolalo to velmi neobvyklé nálady. Jenom jakoby proti vůli nadřízených institucí město usilovalo a dosud se snaží o to, aby se v duchu Janáčekových bezuzdných fantazií stalo

druhým, alternativním kulturním centrem České republiky. Pořád zde ještě povlává jeho neústupně osobitý, po drsné pravdě a po lidské lásce prahnoucí génius, až nepříjemně čínorodý a neschopný hrbatý hřbet před lidmi i před osudem pro okamžitý prospěch a úhybnou úlevu. Žádná z velkých osobností umění a vědy, které Brnem prošly, a zejména z těch, které zde žily, nemohla jím být nepoznáná. Janáčkoví žáci a žáci jeho žáků si zachovali i v nejhrošších dobách totality – kdy zarputile omezený ministr devastoval českou kulturu a odporu neschopná vláda ničila celá průmyslová odvětví – povědomí o skutečném pořadí hodnot. A nejenom muzikanti se cítili být inspirováni Janáčkovým příkladem. Tradice moravské lidové hudebnosti a lidové poezie, která nemá ve své variabilitě, nápaditosti a myšlenkové hloubce obdoby, se stala pro mnohé tvůrce, tak jako pro Janáčka, východiskem k osobitým experimentům v literatuře i na divadle. Janáčkovy, v tradici zakotvené, a přece ne konzervativní a konformní myšlení, působilo především na umělce, a zejména na básníky, na Františka Halase, Ivana Blatného a Jana Skácela. Přispívalo však k formování charakterů a inspirovalo směr bádání a zájmů brněnských vědců a intelektuálů i v jiných oblastech, v národopisu, archeologii, sociologii a působilo i na redakční radu a programové zaměření významné literární revue šedesátých let,

POSELSTVÍ ANTHROPOSU

Čím je dán génius loci, jímž tak často rádi zdůvodňujeme výjimečné počiny? Není dán sám sebou. Mění se podle měnících se podmínek. Přírodních i společenských. Společenské podmínky byly ovlivňovány různými, vzájemně na sebe působícími kulturními tradicemi, jakými bylo u nás v nedávné minulosti soužití Čechů, Němců a Židů, nebo kulturní a etnické proudy setkávající se na jižní Moravě, které oplodnily místní lidovou kulturu tak, že na malém území vykvetla v jedinečné bohatství lidové písně, které nemá široko daleko analogii. Svou roli sehráli ovšem i mimořádní jedinci vytvářející kolem sebe přitažlivou a tvůrčí atmosféru.

Přírodní podmínky, které hrály rozhodující úlohu zvláště v nejdávnější minulosti, znamenaly především podmínky geografické, podnebné a charakter okolní přírody. Jižní Morava byla na křižovatce cest západ–východ podél Dunaje a sever–jih podél Odry a Moravy. A na sever od Brna se prostíral tajuplný Moravský kras, jehož okrajové velké jeskyně vyzývaly pravěkého člověka k osídlení i k rituálům. Tam najdeme pradávnu, až neandertálskou minulost lidského rodu. A v jižním sousedství, na jihomoravských pláních pod Pavlovskými vrchy u Dolních Věstonic sídlili a využívali zdejší bohatá loviště před 25 000 lety tehdejší lovcí mamutů.

Pomocí přírodních podmínek se tedy můžeme v našich úvahách dostat daleko do minulosti, dokonce až do dávného pravěku. Může naše nevelká a nepřilíš známá oblast kolem Brna i zde něco říci našim dnešním zájmům a potřebám?

V době lovců mamutů byl život soustředěn do blízkosti hlavních řek a sídliště se zakládala především u jejich soutoků. To proto, že v místě soutoků kontrolovali a využívali tehdejší lovcé současně tři říční údolí: dvě proti proudu, před soutokem, a třetí po soutoku, po proudu řeky. Říční údolí a jejich okolí byla oblíbená místa mamutů, kteří potřebovali vodu a pastviny v jejím sousedství. Věstonice a Předmostí jsou nejznámější a největší sídliště z té doby. Je zvláštní, že malá naleziště na Moravě téměř nejsou. Život se soustředil do několika málo míst, kde vznikly na tehdejší podmínky větší

GENY TOLERANCE

Nevím, zda je ve složitě šroubovnici lidské DNA nějaký gen tolerance, jenž by tomu kterému jedinci předurčoval a vštípl schopnosti naslouchat jiným, přemýšlet o názorech druhých a jsou-li jen trochu přijatelné a bezpečné pro celou lidskou společnost, určitým způsobem je i tolerovat a uznávat. Z každodenního života kolem nás je spíše cítit až katastrofický nedostatek jakéhokoli takového genu a je asi také zcela iluzorní domnívat se, že by se snad vůbec kdy v budoucnu zdařilo vědcům napravit tento nedostatek vytvořením „umělého“ genu tolerance a onu mezeru jím zaplnit. Možná se mýlím a ráda to přiznám, protože nejsem přírodovědec se znalostmi k tomu potřebnými. Jsem historička, ale i já jsem se při pátrání po genech tolerance města Brna nedobrala uspokojivého výsledku, ač mnohé nasvědčuje tomu, že si právě město Brno onen svůj smysl pro toleranci přece jen vypěstovalo ve své téměř tisícileté historii. Pravda, spíše na základě nutné potřeby holého přežití a vyrovnávání všech možných i nemožných vlivů, jež na něj během oněch staletí působily.

Není to na první pohled do očí bijící, ale ukáže se to v okamžiku, kdy dojde k jakémusi zranění či onemocnění onoho genu,

což mívá nepříjemné, ba někdy až tragické následky. Podíváme-li se do historie Brna, zjistíme, že údobí, kdy byl zdrav a tedy všichni (nebo alespoň velká většina) spolu vycházeli dobře, ať mluvili jakýmkoliv jazykem, modlili se k jakémukoliv Bohu a zastávali různá místa ve společnosti, bývala tato období pro město úspěšná hospodářsky, politicky i lidsky. Stačilo však z jakýchkoliv důvodů tento vnitřní gen tolerance zranit či ochromit jeho působnost a už se to projevilo neklidem, jakýmsi rozehvěním a nejistotou, která občas ústila až do jakési cizí sebeobraně útočnosti jednoho proti druhému. Ono se totiž není Brnu co divit.

Jeho geografická poloha mu předurčila, že bude vždy městem mezi Prahou a Vídní a že tak bude chápáno celým svým okolím. Nezřídka bylo neprávem nazýváno městem německým, ač bylo městem českých králů, leželo vždy na území českého státu a nemohlo být tudíž ani počítáno mezi jakákoliv ostatní německá města. Je však třeba připustit, že značná část jeho obyvatelstva se mezi sebou dorozumívala jazykem německým a občas, většinou v nejméně vhodném okamžiku, to vyžadovala i po svých českých mluvících spoluobčanech. Pokud při tom nedošlo k bezohlednému zranění či usmrcení tolerančního genu s tragickými následky, vznikla z toho zvláštní řeč, jež se dá nazvat jakousi „brněnštinou“, která v sobě oba jazyky organicky mísila a umožňovala naopak onu nutnou běžnou vzájemnou komunikaci. A právě tato vzájemná komunikace znovu jako by vzkřísila či uzdravila onen gen, vše se uklidnilo a život pokračoval dál. Neméně často se Brnu předhazuje na jedné straně jakési zaostávání za Prahou a přitom v okamžiku, kdy ono příjemně překvapí svět něčím přínosným, zájímavým a dokonce i onu samotnou Prahu

četných spolupracovníků a této metody se přidržel i nadále. K svému i obecnému štěstí získal Bartoš jako spoluautora dalších dvou svazků jednu z největších a nejosobitějších osobností českého hudebního života – Leoše Janáčka. Svoji druhou písňovou sbírku vydal v roce 1889 a s Leošem Janáčkem uzavřeli společnou editorskou činnost rozsáhlým svazkem *Národních písní moravských nově nasbíraných* (1899–1901), který je opatřen Janáčkovou pronikavou studií *O hudební stránce národních písní moravských*. Janáčka už předtím natolik zaujaly lidové hudební tradice, že v roce 1892 uspořádal v brněnském Besedním domě koncert hornáckých hudeců, zpěváků a tanečníků a v roce 1899 pozval k předvedení mečového tance muzikanty a tanečníky ze Strání. Pak ovšem není divu, že se stal v roce 1905 předsedou Pracovního výboru pro českou národní píseň na Moravě a ve Slezsku a že ve své folkloristické činnosti neustal ani po Bartošově smrti. Z let 1909–1912 se dochovaly jím iniciované fonografické záznamy moravských a slovenských lidových písní, jejichž natáčení se kromě něho ujali Františka Kyselková a Hynek Bím, sběratelé z nejpilnějších a nejplodnějších. O Janáčkově snaze proniknout do hudebního myšlení lidu svědčí jeho metoda zaznamenávání nápěvků mluvy; využíval k tomu každé příležitosti – na ulici, na trhu, na nádraží, zkrátka kdekoli bylo lze slyšet zvolání nebo sdělení z úst trhovců, řemeslníků nebo pocestných. Po skončení první světové války se Janáček ujal vedení Státního ústavu pro lidovou píseň v Brně. Až posmrtně vyšla v letech 1930–1937 jeho znamenitá sbírka *Moravské písně milostné* sestavená za spolupráce filologa Pavla Váši. Vydavatelem krajových zpěvníků z moravských Kopanic, z Luhačovicka i z Brněnska se pak stal Janáčkem ovlivněný sběratel Josef Černík, který žil od roku 1921 v Brně.

Ve třicátých letech vstoupila do bádání o lidové písni a hudbě osobnost profesora

František Sušil

František Bartoš

Janáčkův rukopisný záznam lidové písně zatím nebylo zařazeno)

Ivan Ruller: Ingstav Brno, 1968, 1970. Foto Libor Teplý